

NEGATIVNI EFEKTI GLOBALNE FINANSIJSKE KRIZE U BANKARSKOM SEKTORU BOSNE I HERCEGOVINE

THE ADVERSE EFFECTS OF GLOBAL FINANCIAL CRISIS IN THE BANKING SECTOR OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Zorana Agić

Visoka škola "Banja Luka College", Banja Luka, Bosna i Hercegovina

Apstrakt:

Izbijanje svetske ekonomske krize obnovio je interesovanje za komparativnu analizu ekonomskih sistema. Ova kriza je imala različite efekte na zemlje, tako da su se i one različito suočavale sa njenim posledicama. Predmet istraživanja rada odnosi se na uticaj krize na privredu i bankarski sektor Bosne i Hercegovine (BiH) za vreme i nakon krize, preciznije u periodu od 2008. do 2013. godine. S obzirom na glavni istraživački problem (refleksiju globalne finansijske krize na bankarski sektor BiH), cilj rada je istraživanje uticaja krize na profitabilnost banaka i porast problematičnih kredita u kreditnom portfoliju. U skladu sa istraživačkim problemom i glavnim ciljem, postavljene su dve hipoteze, korišćene su kvantitativne i kvalitativne metode, kao i primarni (prikupljeni anketiranjem radnika zaposlenih u komercijalnim bankama) i sekundarni (prikupljeni iz izveštaja Centralne banke BiH i stručne literature) izvori informacija. Istraživanje je pokazalo da globalna finansijska kriza nije zaobišla ni bankarski sektor BiH, te su njeni negativni efekti značajno uticali na profitabilnost banaka i na povećanje problematičnih kredita. Rezultati jasno pokazuju da vremena za čekanje više nema i da je potrebno preduzeti niz mera koje će obezbediti preživljavanje privrede i stvoriti preduslove za njen razvoj, jer sam bankarski sektor nije dovoljan preduslov za razvoj ekonomije BiH.

Ključne reči:

kredit, profitabilnost banaka, kamatne stope, problematični kredit, aktiva.

1. UVOD

Cilj svake odgovorne vlasti, pa tako i vlasti Bosne i Hercegovine (BiH), jeste postojanje finansijske stabilnosti kao preduslova za stvaranje povoljnog okruženja za razvoj realnog sektora ekonomije. Upravo spomenuta finansijska stabilnost predstavlja najvažnije područje proučavanja finansijskih stručnjaka širom svijeta. Osnovni razlog za to je globalna finansijska kriza koja je pogodila čak i najrazvijenije zemlje i dovela do velikog broja problema u njihovim ekonomijama. Kriza izazvana slomom tržišta hipotekarnih kredita u SAD, vrlo brzo je zahvatila ekonomije skoro svih zemalja svijeta. Nije zaobišla ni BiH, u koju se preselila iz zemalja njenih ekonomskih i trgovinskih partnera, a svoj vrhunac je, kako se čini, dostigla 2009. godine.

Dok SAD i zapadnoevropske zemlje danas izlaze iz krize, u manje razvijenim zemljama poput BiH, ona je još uvek glavna tema svih ekonomsko-političkih rasprava. Iako se u akademskim krugovima pojavljuju različite teorije o uzrocima, posledicama i načinima predupređenja krize, svi se slažu u tome da

Abstract:

The outbreak of global economic crisis has revived interest in the comparative analysis of economic systems. This crisis had different effects on the countries, which forced them to face its consequences differently. The subject of this research is the impact of the crisis on the overall economy and the banking sector of Bosnia and Herzegovina (B&H) during and after the crisis, or more precisely, in the period from 2008 to 2013. Bearing in mind the main research problem (reflection of the global financial crisis on the banking sector of B&H), the main aim of the study was to explore the impact of the crisis on the profitability of banks and the increase of non-performing loans in the portfolio. In accordance with the research problem and the main goal, two hypotheses were set. Quantitative and qualitative methods were used, as well as primary (collected by surveying employees in commercial banks) and secondary (collected based on the report of the Central Bank of B&H and professional literature) sources of information. The research has shown that the global financial crisis has not spared the banking sector of Bosnia and Herzegovina, and that its adverse effects significantly affected the profitability of banks and the increase in non-performing loans. The results clearly show that there is no more time to waste and it is crucial to take a series of measures that will ensure the survival of the economy and create necessary pre-conditions for development of economy, as the banking sector itself is not sufficient for the development of the economy of Bosnia and Herzegovina.

Key words:

loans, banking profitability, interest rates, non-performing loans, assets.

se bez sinergije svih delova finansijskog sektora ne može postići ni očuvati finansijska stabilnost, kojoj teži svaka država. Ovo važi i za BiH, koja je bila pošteđena direktnih efekata svetske finansijske krize, jer je imala srećnu okolnost da komercijalne banke, ili oni koji su osnovali ili privatizovali banke, nisu bili izloženi tržištima koje je pogodila kriza. Iako se njeni negativni efekti nisu direktno i odmah odrazili na finansijski, a samim tim i na bankarski sektor BiH, oni ipak postoje.

Stagnacija i pad privredne aktivnosti izazvali su povećanje nezaposlenosti i pad investicija, a u bankarskom sektoru došlo je do pada kreditne aktivnosti i povećanja kamatnih stopa. Istovremeno, banke su se suočile sa povećanjem nenaplativih potraživanja, što je bilo očekivano s obzirom na činjenicu da je veliki broj fizičkih lica ostao bez posla, a veliki broj javnih i privatnih preduzeća je smanjio svoje poslovne aktivnosti ili čak i nestao sa tržišta. Imajući u vidu navedene podatke, cilj rada je da se analizira da li je, i u kojoj meri, globalna finansijska kriza uticala na povećanje loših plasmana u bankarskom sektoru BiH.

2. METODOLOGIJA

Značajan problem komercijalnih banaka je uzimanje neadekvatne imovine za osiguranje kredita (imovina koje je precenjena ili je nemoguće prodati na tržištu), pa nimalo ne iznenađuje činjenica da se broj nenaplativih kredita u bankarskom sektoru BiH povećava. Cilj rada je identifikovanje negativnih efekata globalne finansijske krize i utvrđivanje međuzavisnosti finansijske krize i loših plasmana banaka u BiH.

U tu svrhu postavljene su dve hipoteze:

- H1: Finansijska kriza je značajno uticala na profitabilnost bankarskog sektora BiH.
- H2: Rast loših plasmana banaka u BiH je indirektna posledica finansijske krize.

Zbog kompleksnosti teme, a sa ciljem dolaska do konkretnih rezultata, korišćene su kvantitativne i kvalitativne metode. Prilikom prikupljanja relevantnih podataka korišćeni su primarni i sekundarni izvori informacija. Primarni podaci prikupljeni su anketiranjem koje je obuhvatilo 80 radnika komercijalnih banaka, koje je sprovedeno u periodu od 05.05.2014. do 06.06.2014. godine. Sekundarni podaci prikupljeni su iz izveštaja Centralne banke Bosne i Hercegovine (CBBiH) i brojne stručne literature.

3. PREGLED LITERATURE

Iako je finansijska kriza ekonomski fenomen, čini se da uvek iznova iznenadi ekonomiste, monetarne i fiskalne vlasti, pa i same političare. Izgleda da ne postoji dovoljno moćna sila koja je sposobna da je spreči. Upravo zbog toga, ona predstavlja temu kojom se često bave ekonomisti, pa nije ni čudo što o nastanku, uzrocima i posledicama krize postoji brojna literature.

3.1. KRATAK PREGLED NASTANKA FINANSIJSKE KRIZE

Brojne su teorije o razlozima koji su doveli do globalne finansijske krize, ali u njihovom centru nalaze se investitori, čija je neupućenost i nepromišljenost uveliko doprinela nastanku krize. Investitori su, privučeni velikim zaradama, a bez elementarnog znanja investirali u proizvode o kojima nisu znali ništa ili su znali vrlo malo. Njihovo neznanje dovelo je do lošeg upravljanja rizicima, što je sa sobom donelo dodatne probleme, a krajnji rezultat bila je finansijska kriza. Iako je prvobitno nastala u SAD, poput epidemije kriza se proširila na većinu zemalja. Finansijsko tržište, kao mesto susreta investitora i emitenta, hedžera i špekulanata, idealno je tlo za kockanje i različite malverzacije. Sama finansijska kriza nastaje zbog neravnoteže na finansijskom tržištu, tj. neravnoteže između količina proizvedenih roba i usluga, na jednoj strani, i količine novca, na drugoj strani. Ali kao i u svakoj drugoj krizi, u javnosti se mnogo veća pažnja posvećuje gubitnicima nego dobitnicima.

Dve najveće hipotekarne banke u SAD, *Fannie Mae* i *Freddie Mac*, transformisane su u akcionarska društva, a zatim je nastala ekspanzija davanja hipotekarnih kredita, prvenstveno građanima SAD. Kreditne institucije nisu ustanovile ograničenja u kreditnim plasmanima i hipotekarni krediti masovno su davani građanima. Važno je napomenuti da je riječ o „subprime“ kreditima, koji u prvih nekoliko godina garantuju nisku fiksnu kamatnu stopu, a zatim na snagu stupa režim varijabilne stope u skladu sa uslovima na tržištu. Potraživanja po tim kreditima konvertovana su u obveznice, obveznice su puštene na svetsko finansijsko tržište i prodavane su bez problema sa malom diskontnom stopom. Istovremeno, dužnici po tim kreditima izgubili su mogućnost da plaćaju dospele rate, jer su cene hrane porasle, a plate su ostale na istom nivou. Kako po ugovoru o

hipotekarnom kreditu američkih banaka, dužnik koji ne plati tri mesečne rate kredita prestaje da koristi hipoteku (stan ili kuću), došlo je do masovnog iseljavanja dužnika.

Iako su cene nekretnina značajno pale, kreditori ih ni po tako niskim cijenama nisu mogli prodati, pa je nastao kolaps kreditora. Padom tražnje, prestala je izgradnja novih nekretnina, tako da je i tražnja za građevinskim materijalom, namještajem i kućnim aparatima znatno smanjena. Posledica toga je smanjenje industrijske proizvodnje, tako da bruto društveni proizvod SAD beleži negativnu stopu rasta i slobodno se može reći da je nastupila recesija. Nažalost, bilo je dovoljno da se dva negativna elementa (rast kamatnih stopa i pad cijena nekretnina) spoje i prouzrokuju krizu. Povećanje kamatnih stopa na postojeće kredite povećalo je broj onih koji ih ne mogu servisirati, sa druge strane pad vrednosti nekretnina je eliminisao jedini kolateral koji su banke imale. To je dovelo do ozbiljnih problema banaka u naplati potraživanja, što je dalje generisalo probleme u servisiranju vlastitih projekata (Kozarić, 2009). Početak potpunog kolapsa poverenja na tržištu počinje sa bankom *Lehman Brothers*, koja je u septembru 2008. godine objavila bankrot. Nakon propasti ove banke, kriza je poprimila globalne razmere. Nekoliko finansijskih institucija je bankrotiralo, a finansijska tržišta su bila zamrznuta. Ipak, najozbiljnija posledica globalne krize bio je iznenadni kolaps svetske trgovine, koji se dogodio između trećeg kvartala 2008. i drugog kvartala 2009. godine (Prašnikar & Leskovec, 2010).

3.2. UTICAJ SVETSKE FINANSIJSKE KRIZE NA BANKARSKI SEKTOR BIH

Nakon što je finansijska kriza zahvatila američko tržište i tržište Evropske unije, i dovela skoro do propasti nekoliko evropskih banaka, moglo se očekivati da će se i BiH suočiti sa njenim posledicama. Ipak, ova kriza nije ostavila direktne posledice na finansijski sistem BiH, prvenstveno zbog toga što BiH nije investirala u visokorizične hartije od vrednosti zbog formalnih ograničenja, a i zbog nedostatka potencijala za to. Banke u BiH uspešno su odolele udaru krize i nisu se suočile sa problemom likvidnosti, a osnovni razlog za to su rigorozni zahtevi u pogledu kapitalizacije, intervencija CBBiH i sam način rada komercijalnih banaka (komercijalne banke u BiH bave se tradicionalnim poslovima i ne ulaze u spekulativne poslove).

Ipak, indirektni efekti krize na banke u BiH ipak postoje. Oni se prvenstveno ogledaju u pooštavanju uslova kreditiranja i blagom povećanju kamatnih stopa, što za posledicu ima sporiji rast realnog sektora i investiranja, prvenstveno stranih investicija. Guverner CBBiH ističe da je uticaj krize limitiran zahvaljujući određenim faktorima. Prvi među njima je bolja kapitalizacija banaka nego u Zapadnoj Evropi (indikatori koji mere odnos visine kapitala i aktive iznose oko 16%, a u zapadnoevropskim zemljama oko 11% ili 12%). Dalje, banke – osnivači mogu lako da pomognu svojim kćerkama, jer je udeo BiH banaka unutar stranih bankarskih grupacija svega 3-5%. One se bave tradicionalnim bankarstvom, imaju nerizične izvore finansiranja, a nisu kotirane na berzama (Kozarić, 2009). Finansijska kriza negativno je uticala na pristup međunarodnim tržištima kapitala, što je rezultiralo pooštavanjem uslova za dobijanje kredita i povećanjem kamatnih stopa. Promena uslova kreditiranja najviše je pogodila realni sektor koji se suočio sa problemom nalaženja svežeg kapitala za finansiranje projekata i sa servisiranjem postojećih kredita koji su poskupeli zbog povećanja kamatnih stopa.

Mere koje su se preduzimale radi razrešavanja problema u finansijskom sektoru bile su usmerene na očuvanje bankarske likvidnosti i očuvanje eksternih kreditnih linija, te rešavanje

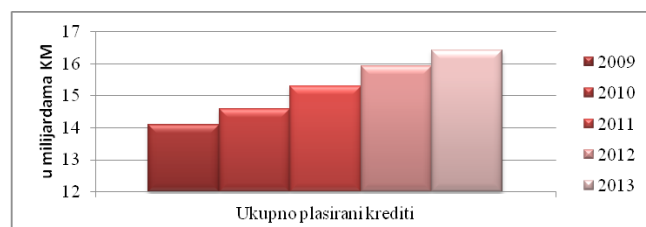
problema solventnosti banaka. U BiH mere su se odnosile na jačanje likvidnosti banaka i jačanje funkcije osiguranja depozita. CBBiH praktično raspolaže sa jednim instrumentom monetarne regulacije, a to su stope obaveznih rezervi, koji je obilno i koristila. Taj instrument pokazao se efikasnim kada je trebalo obezbediti likvidnost u bankarskom sektoru koji se suočavao sa značajnim odlivom depozita (Plakanović, 2011).

3.2.1. Profitabilnost banaka

Kao jedan od ključnih pokazatelja uspešnosti poslovanja banaka koristi se pokazatelj profitabilnosti. Dokaz tome da su odnos neto dobiti i ukupne aktive (ROAA), kao i odnos neto dobiti i kapitala (ROAE) ključni pokazatelji jeste rad *Peterse- na i Schoemana*. Autori su pomoću ROAA i ROAE pokazatelja razvili poseban matematički model izračunavanja bankarskog dobitka (Peterson & Schoeman, 2008). Kanadski stručnjaci kao faktore koji utiču na profitabilnost banaka uzimaju likvidnost banke, što se pokazalo značajnim. Pretpostavili su da profitabilnost banaka zavisi od iznosa sredstava koja dospevaju u kratkom roku i utvrdili su da postoji povezanost između likvidnosti i profitabilnosti banke, tj. da je veća profitabilnost onih banaka koje imaju veću vrednost tekuće imovine, ali i da postoji granica iznad koje držanje tekuće imovine smanjuje profitabilnost banke (Bordeleau & Graham, 2010). Prema stavu Evropske centralne banke profitabilnost je prva linija odbrane banaka od nepredviđenih gubitaka, jer osnažuje kapitalnu poziciju i poboljšava buduću profitabilnost kroz ulaganja zadržane dobiti. U svom istraživanju Alper i Anbar (2011) testirali su uticaj različitih faktora na profitabilnost banaka i utvrdili da značajan uticaj ima udeo datih kredita u ukupnoj imovini, i prihodi koji ne uključuju prihode od kamata.

3.2.2. Krediti u bankarskom sektoru BiH

Banke vrše funkciju mobilizacije i koncentracije svih novčanih sredstava u privredi i njihovo „pretvaranje“ u pozajmljivi novčani kapital, kredit (Komazec & Ristić, 2012). Kreditna funkcija je jedna od osnovnih funkcija poslovanja banaka, pa je zbog toga nivo ukupnih kredita najvažniji pokazatelj obima poslovanja banaka, ali isto tako i najveći potencijalni generator rizika. Iako je osnovni uzrok globalne finansijske krize upravo kredit, bankarski sektor BiH uspešno se nosio sa efektima globalne krize, pre svega zato što je dobro kapitalizovan. U nastavku je dat pregled plasiranih kredita u periodu od 2009. do kraja 2013. godine.

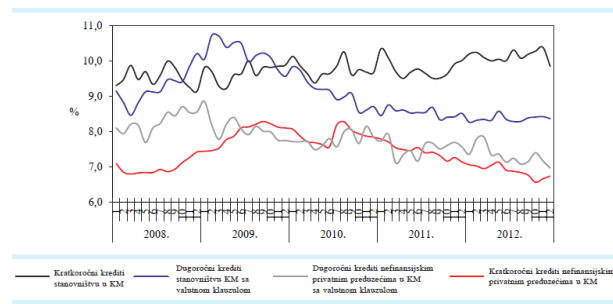
Grafikon 1. Plasirani krediti u bankarskom sektoru BiH

Na početku posmatranog perioda došlo je do smanjenja kreditne aktivnosti komercijalnih banaka u BiH, a to je samo nastavak trenda koji je počeo krajem 2008. godine. Ukupno plasirani krediti u 2009. godini iznosili su 14,10 milijardi KM, što je za 3,1% niže u odnosu na kraj prethodne godine. U tom periodu, usled globalne finansijske krize, smanjena je potrošnja i obim

aktivnosti domaćih privatnih preduzeća, a to je uticalo na smanjenje potraživanja za novim kreditima, a istovremeno je došlo do zaoštavanja kreditnih zahteva i rasta kamatnih stopa. Usled produbljena krize i njenog negativnog uticaja na ekonomiju i privredu Bosne i Hercegovine, kreditne aktivnosti usporene su i tokom 2010. godine (ukupni krediti iznose 14,58 milijardi KM), ali je ipak primetno blago poboljšanje u odnosu na prethodnu godinu. Da se negativni faktori krize javljaju i u BiH, može se zaključiti na osnovu novoplasiranih kredita privatnim nefinansijskim preduzećima koji su povećani u odnosu na 2009. godinu, a smanjeni u odnosu na 2008. godinu. Kreditne aktivnosti su intenzivnije u 2011. godini u odnosu na prethodne dve godine, ali su još uvijek niske u odnosu na kreditne aktivnosti pre krize. Slična je situacija i u 2012. godini, kreditne aktivnosti su na niskom nivou u odnosu na period pre krize. Ukupni krediti komercijalnih banaka u 2012. godini iznosili su 15,94 milijardi KM, što je za 0,63 milijarde KM više nego u 2011. godini, kada je plasirano ukupno 15,31 milijardi KM. Trend rasta kreditnih aktivnosti komercijalnih banaka zabeležen je i tokom 2013. godine, kada su ukupni plasirani krediti iznosili 16,41 milijardu KM. Na osnovu navedenog, može se zaključiti da su se u posmatranom petogodišnjem periodu, kreditne aktivnosti komercijalnih banaka u BiH povećavale, ali ipak nisu dostigle nivo koji je postojao pre krize. U tom periodu banke su provodile restriktivnu politiku pri odobravanju novih kredita, a ne može se zanemariti ni smanjenje potrošnje i usporavanje privrednih aktivnosti.

3.2.3. Kretanje kamatnih stopa u bankarskom sektoru BiH

Kamata predstavlja naknadu za korišćenje tuđih sredstava, odnosno cenu sadašnje potrošnje. Kod banaka, kamata se javlja u dvostrukoj ulozi: kada banka plaća kamatu na pribavljena sredstva (pasivna kamata) i kada banka naplaćuje kamatu na plasirana sredstva (aktivna kamata). Kako je profit jedan od osnovnih ciljeva poslovanja, osnovna strategija u politici kamatnih stopa odnosi se na ostvarivanje što veće pozitivne razlike između aktivne i pasivne kamate. Usled pojave globalne finansijske krize došlo je do povećanja kamatnih stopa na plasirane kredite, što je dodatno otežalo naplatu potraživanja banaka.

Grafikon 2. Kretanje aktivnih kamatnih stopa u bankarskom sektoru BiH

Od početka 2009. godine aktivne kamatne stope komercijalnih banaka nastavile su trend rasta, koji je počeo 2008. godine usled nestabilnosti na finansijskom tržištu. U 2010. godini aktivne kamatne stope su fluktuirale, ali su imale trend smanjenja, tako da je na kraju godine ponderisani prosek svih aktivnih kamatnih stopa u BiH iznosio 8,22%, što je niže za 0,21% u odnosu na kraj prethodne godine. Trend smanjenja kamatnih stopa nastavljen je i u 2011. godini, tako da je na kraju godine ponderisani prosek svih aktivnih stopa iznosio 7,54% (0,68%

manje nego u prethodnoj godini). Tokom 2012. godine preovladavao je trend smanjenja kativnih kamatnih stopa, što ukazuje na nešto bolje kreditne uslove, ali to ipak nije rezultiralo porastom kredita. I tokom 2013. godine dolazi do blagog smanjenja kamatnih stopa i do blagog povećanja kreditnih aktivnosti, ali ipak nije dostignut nivo iz perioda pre krize.

3.3. LOŠI PLASMANI BANAKA

Kvalitet aktive banaka se pogoršava krizom. Krediti i drugi plasmani su najrizičniji deo aktive i imaju najveće učešće u njevoj ukupnoj strukturi. Banke imaju zakonsku obavezu da stavke aktive klasifikuju u sledeće kategorije:

- ♦ kategorija A – dobra aktiva,
- ♦ kategorija B – aktiva sa posebnom napomenom,
- ♦ kategorija C – substandardna aktiva,
- ♦ kategorija D – sumnjiva aktiva,
- ♦ i kategorija E – gubitak.

Pored obaveze klasifikovanja, banke su dužne da formiraju rezerve za pokriće opšteg kreditnog rizika i potencijalnih kreditnih gubitaka. Usled globalne finansijske krize došlo je do smanjenja privrednih aktivnosti, a samim tim i do smanjenja platežne moći fizičkih i pravnih lica, tako da su se banke suočile sa povećanjem broja nenaplativih kredita. Većina banaka, u trenutima krize, nije pomogla krizom pogođenim klijentima smanjenjem kamatnih stopa, potvrđujući još jednom stav mnogih da je primarni cilj poslovanja banaka ostvarivanje što veće dobiti.

Nije dovoljno voditi računa samo o tome da li je korisnik kredita propustio da plati banci kamatu, pa ako nije platio, bankari kreću u aktivnosti vezane za blokadu dužnikovih poslovnih računa. Da bi se prinudna naplata potraživanja svela na najmanju moguću meru, neophodno je da kreditni referent dobro upozna korisnika kredita i da na vreme prepozna potencijalne probleme u vezi naplate potraživanja i da preduzme mere u vezi zaštite svog potraživanja. Korektivnu strategiju „problematičnog“ kredita formuliše kreditni referent u saradnji sa kreditnim analitičarem i kreditnim menadžerom banke.

Plan korektivnih mera trebao bi da sadrži:

1. kompletan rezime „problematičnog“ kredita,
2. razloge zbog kojih je kredit nepovoljno klasifikovan,
3. predlog korektivne strategije,
4. načine realizacije korektivne strategije,
5. način mjerenja rezultata korektivne strategije,
6. rokove realizacije korektivne strategije (Vunjak & Kovačević, 2006).

U praksi, u skoro svim bankama prvi korak koji se preduzima kada dođe do kašnjenja izmirenja kreditnih obaveza jeste taj da kreditni referent pošalje pismenu opomenu dužniku ili ga pozove telefonom. Nakon toga, ako klijent ne ispuni svoju obavezu ili kreditni referent i klijent ne uspeju postići dogovor, aktiviraju se drugi instrumenti plaćanja (prije svega menice). Rok u kome je banka spremna sačekati klijenta da izmiri svoju obavezu zavisi od banke do banke i od slučaja do slučaja. Neke banke aktiviraju druga sredstva naplate nakon tri dana kašnjenja, ali ipak je uobičajena praksa da sačekaju 30 dana. Ipak, sve banke se slažu sa činjenicom da vreme čekanja zavisi od konkretnog slučaja. Ako klijent ima opravdan razlog zbog koga kasni sa plaćanjem obaveza, postoji mogućnost da se postigne dogovor o tome kada će plaćanje biti izvršeno ili se mogu dogovoriti neke druge mere.

4. REZULTATI ISTRAŽIVANJA

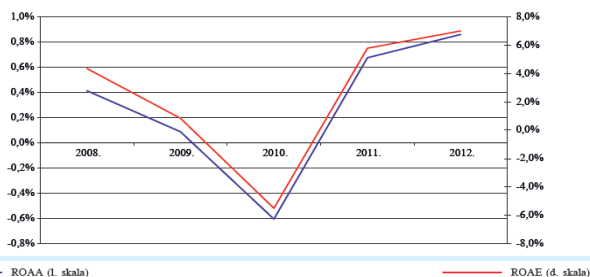
Prikupljeni podaci iz primarnih i sekundarnih izvora su obrađeni i analizirani, a zatim i deskriptivno interpretirani. Kao što je već rečeno, u anketiranju koje je sprovedeno u periodu od 05.05.2014. do 06.06.2014. godine anketirano je 80 radnika komercijalnih banaka u BiH. U testiranju prve hipoteze (H1) rezultati pokazuju da 70% ispitanika (56 zaposlenih) smatra da je globalna finansijska kriza u velikoj meri uticala na smanjenje profitabilnosti bankarskog sektora BiH. Manji broj ispitanika (30% ili 24 zaposlena), smatra da je kriza samo blago uticala na profitabilnost, a nijedan od zaposlenih se ne slaže sa ovim tvrdnjama. Ono što još treba spomenuti jeste da 78,75% ispitanika (63 zaposlena) smatra da se bankarski sektor oporavlja od udara krize, što rezultira i povećanjem profitabilnosti, njih (18,75% ili 15 zaposlenih) smatra da je oporavak veoma spor, a 2,5% (2 zaposlena) misli da je ovaj sektor još uvek u krizi i da za njegov oporavak treba da prođe još mnogo vremena.

U testiranju druge hipoteze (H2), čak 93,75% ispitanika (75 zaposlenih) smatra da je globalna finansijska kriza glavni krivac za povećanje broja fizičkih i pravnih lica koja ne mogu da izmire svoje kreditne obaveze, dok njih 6,25% (5 zaposlenih) smatra da kriza nije uzrok tome. Kada su u pitanju sredstva obezbeđenja kredita, njih 91,25% (73 ispitanika) smatra da su nekretnine i drugi oblici obezbeđenja često potcenjeni ili precenjeni i da ih je vrlo teško prodati na tržištu, 8,75% (7 ispitanika) se ne slaže sa ovom konstatacijom. Ipak, na pitanje da li na odnos sa klijentima (sa posebnim naglaskom na mogućnost odobravanja kredita i na veću procenu nekretnina) utiču prijateljske i rodbinske veze, većina ispitanika, njih 92,5% (74 zaposlena) odgovorila je negativno, a 7,5% ispitanika (6 zaposlenih) misli da ove veze utiču na odnos sa klijentima. Svi ispitanici, bez izuzetka, slažu se sa konstatacijom da će se banke susretati i „boriti“ sa „problematičnim“ kreditima, sve dok se industrija i privredne aktivnosti u BiH ne poboljšaju.

Istraživanjem sekundarnih izvora, uz korišćenje podataka koje je publikovala CBBiH, analizirane su i deskriptivno interpretirane sledeće činjenice:

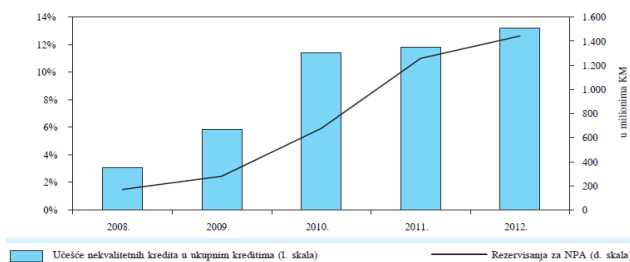
- ♦ kretanje pokazatelja profitabilnosti banaka u BiH (indikatora ROAA i ROAE) u periodu od 01.01.2009. do 31.12.2013. godine,
- ♦ kretanje i udeo loših kredita u ukupnim kreditima stanovništvu i preduzećima u periodu od 01.01.2009. do 31.12.2013. godine.

Na osnovu Godišnjeg izveštaja CBBiH, profitabilnost banaka u BiH smanjena je u 2009. godini, a smatra se da je upravo to godina u kojoj je globalna finansijska kriza dostigla svoj vrhunac u BiH. U 2009. godini ukupna dobit, nakon odbijanja poreza u bankarskom sektoru, iznosila je 17,4 miliona KM, što predstavlja značajno smanjenje u odnosu na 2008. godinu (smanjena je za 65,5 miliona KM), a zabeleženo je i povećanje broja banaka koje su poslovale sa gubitkom. I u 2010. godini bankarski sektor BiH bio je pod uticajem krize i beleži pad profitabilnosti. Osnovni razlog za pad profitabilnosti jeste negativan finansijski rezultat u iznosu od 124,3 miliona KM. U 2011. godini pokazatelji profitabilnosti ukazuju na bitno poboljšanje u odnosu na prethodnu godinu, koje je ostvareno zahvaljujući povećanju kreditne aktivnosti. Blago poboljšanje profitabilnosti zabeleženo je i u 2012. godini, ali trend rasta je prekinut u 2013. godini koja je završena negativnim finansijskim rezultatom.

Grafikon 3. Profitabilnost bankarskog sektora BiH

Na grafikonu je prikazana profitabilnost bankarskog sektora BiH iskazana pomoću indikatora ROAA (povrat na prosečnu aktivu) i ROAE (povrat na prosečni deonički kapital). U 2009. godini oba indikatora bilježe pad: ROAE je iznosio 0,81% (smanjenje od 3,54%), a ROAA je iznosio 0,08% (smanjenje od 0,33%). S obzirom na podatak da je 2010. godina završena sa negativnim finansijskim rezultatom, i indikatori profitabilnosti beleže smanjenje i imaju negativne vrednosti (ROAE je - 5,55%, a ROAA - 0,6%). U 2011. godini došlo je do značajnog poboljšanja, pa je na kraju godine indikator ROAE iznosio 5,9%, a indikator ROAA 0,7%. U narednoj godini vrednosti indikatora rastu, tako da je na kraju 2012. godine vrednost ROAE indikatora bila 6,99%, a indikatora ROAA 0,86%. U 2013. godini dolazi do pada profitabilnosti banaka, jer je godina završena negativnim finansijskim rezultatom, tako da i ovi indikatori imaju negativnu vrednost (u trenutku pisanja rada ne postoje pouzdani podaci o vrednosti indikatora za 2013. godinu). Gubitak na nivou bankarskog sektora u 2013. godini prvenstveno je rezultat lošeg poslovanja pet banaka koje u ukupnoj aktivu ovog sektora učestvuju sa 13,92%, dok je većina banaka iskazala pozitivan finansijski rezultat, a dobit je skoncentrisana u nekoliko najvećih banaka u sistemu.

Grafikon 4. Profitabilnost bankarskog sektora BiH

Jedan od najvećih problema bankarskog sektora u BiH jesu nenaplativi krediti, čije je učešće u ukupnim kreditima značajno povećano od izbijanja globalne finansijske krize. U 2009. godini indikatori kvaliteta aktive zabeležili su dvostruko pogoršanje svojih vrednosti u odnosu na kraj 2008. godine. Kvalitet aktive banaka pogoršao se zbog slabljenja kreditne sposobnosti zajmoprimaoca. Najveći dio nekvalitetne aktive, čak 98,1% čine nekvalitetni krediti, tj. krediti koji imaju kašnjenja u otplati i negativno utiču na kreditni portfolio banaka. Ukupna vrednost nekvalitetnih kredita na kraju 2009. godine iznosila je 792,4 miliona KM i veća je za 358,4 miliona KM (54,8%) u odnosu na 2008. godinu. Učešće nekvalitetnih u ukupnim kreditima iznosilo je 5,87% i veće je za 2,78% u odnosu na prethodnu godinu, kada je iznosilo 3,09%. Kvalitet aktive i u 2010. godini nastavio je da se pogoršava, prvenstveno zbog rasta nenaplativih potraživanja i zbog izmjene regulative u Republici Srpskoj (po novoj metodologiji u bilans stanja prenesena je ranije otpisana aktiva

klasifikovana u kategoriju rizika „E“ – gubitak u komercijalnim bankama u RS). U ovoj godini, 95,8% nekvalitetne aktive činili su nekvalitetni krediti, čija je ukupna vrednost iznosila 1,59 milijardi KM ili 799,3 miliona KM (100,9%) više nego u prethodnoj godini. Učešće nekvalitetnih u ukupnim kreditima iznosilo je 11,4%, što je za 5,6% više nego u 2009. godini.

Tokom 2011. godine došlo je do povećanja nekvalitetne aktive u celom bankarskom sektoru BiH, a njen najznačajniji deo čine nekvalitetni krediti, čiji je udeo iznosio oko 93,6% nekvalitetne aktive. Ukupna vrednost nekvalitetnih kredita iznosila je 1,73 milijarde KM, što je za 133,9 miliona ili 8,4% više u odnosu na kraj 2010. godine. Učešće nekvalitetnih u ukupnim kreditima iznosilo je 11,8% i povećano je za 0,4% tokom godine, tako da bi se moglo konstatovati da je došlo do izvesne stabilizacije i prestanka značajnog pogoršanja kvaliteta aktive koje je bilo prisutno od 2008. do 2010. godine. Ipak, tokom 2012. godine bankarski sektor ponovo je pretrpeo pogoršanje, tako da je nekvalitetna aktiva povećana za 15,6% u odnosu na prethodnu godinu. Nekvalitetni krediti činili su 94,2% nekvalitetne aktive. Ukupna vrednost nekvalitetnih kredita iznosila je 2,01 milijardu KM, što je za 283,9 miliona ili 16,4% više nego u prethodnoj godini. Na kraju godine učešće nekvalitetnih u ukupnim kreditima iznosilo je 13,2% i povećano je za 1,4% u odnosu na kraj 2011. godine. Trend rasta nekvalitetnih kredita nastavljen je i u 2013. godini, ali u trenutku pisanja rada ne postoje pouzdani podaci o udelu nekvalitetnih kredita u nekvalitetnoj aktivu i o učešću nekvalitetnih u ukupnim kreditima u BiH.

Na osnovu rezultata istraživanja, može se zaključiti da su potvrđene obe hipoteze. Na osnovu podataka CBBiH, a i na osnovu mišljenja zaposlenih u komercijalnim bankama u BiH, globalna finansijska kriza imala je negativan uticaj bankarski sektor. Od 2009. godine, kada su se u BiH intenzivnije počeli osećati efekti krize, došlo je do pada profitabilnosti i porasta broja nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima. Iako pokazatelji profitabilnosti pokazuju značajno poboljšanje, broj problematičnih kredita raste, što nas vodi do zaključka da se privreda Bosne i Hercegovine još uvijek nije oporavila, tako da fizička i pravna lica nisu platežno sposobna i ne mogu da izmiruju svoje kreditne obaveze.

5. ZAKLJUČAK

S obzirom na glavni istraživački problem (refleksiju globalne finansijske krize na bankarski sektor BiH), glavni cilj rada bio je istraživanje uticaja krize na profitabilnost banaka i porast problematičnih kredita u kreditnom portfolio. U skladu sa istraživačkim problemom i glavnim ciljem, postavljene su dve hipoteze, koje su u istraživanju potvrđene. Istraživanje je pokazalo da globalna finansijska kriza nije zaobišla bankarski sektor BiH, te su njeni negativni efekti značajno uticali na profitabilnost banaka i na povećanje problematičnih kredita. Rezultati istraživanja upućuju na zaključak da bosanskohercegovačke vlasti treba da shvate da vremena za čekanje više nema i da odmah preduzmu niz mera koje će obezbediti preživljavanje privrede i stvoriti preduslove za njen razvoj u što skorije vreme.

Sam bankarski sektor nije dovoljan preduslov za razvoj ekonomije, ali realni sektor je oblast ekonomije čiji potencijal treba iskoristiti u svrhu razvoja ekonomije BiH. Posebna pažnja trebala bi se posvetiti razvoju i jačanju domaćih kapaciteta (posebno proizvodnje hrane), razvoju elektro-energetskih kapaciteta, te raznim olakšicama i subvencijama poljoprivrednim proizvođačima sa ciljem razvoja, jačanja i očuvanja poljoprivrednog sektora. Samo na taj način rešiće se problemi u privredi, fizička i pravna lica imajuće nove izvore finansiranja i biće u mogućnosti da izmire svoje kreditne obaveze. Istovremeno, doći će do

značajnog oporavka ekonomije u BiH, a u bankarskom sektoru smanjiće se broj problematičnih kredita i povećati profitabilnost banaka.

LITERATURA

- Alper, D., & Anbar, A. (2011). Bank Specific and Macroeconomics Determinants of commercial bank profitability: empirical evidence from Turkey. *Business and Economics Research journal*, 2(2), 139-152.
- Bordeleau, E., & Graham, C. (2010). The Impact of Liquidity on Bank Profitability. *Working Paper*, Bank of Canada.
- Centralna banka Bosne i Hercegovine. (2014). Godišnji izvještaji za period od 2008. do 2013. godine (2009-2014). Sarajevo: Centralna banka Bosne i Hercegovine.
- Komazec, S., & Ristić, Ž. (2012). *Monetarna ekonomija i bankarski menadžment*. Beograd: EtnoStil.
- Kozarić, K. (2009). Uticaj globalne finansijske krize na Bosnu i Hercegovinu sa fokusom na bankarski sistem. *Acta economica*, 10, 11-30.
- Peterson, M.A., & Schoeman, I. (2008). Modeling of Bank Profit via Return-on-Assets and Return-on-Equity. U: World Congress on Engineering 2008, vol. 2. July 2 – 4, London, UK
- Plakanović, N. (2011). Odgovori finansijskog sektora Bosne i Hercegovine na finansijsku krizu i recesiju. *Acta economica*, 14, 341- 370.
- Prašnikar, J., Leskovec, D. (2009). Reakcija različitih kapitalističkih sistema na pojavu ekonomske krize. *Acta economica*, 12, 9-42.
- Vunjak, N., & Kovačević, Lj. (2006). *Bankarstvo, bankarski menadžment*. Subotica: Ekonomski fakultet